

УДК 373.3.015.31:17.022.1

О. Прищеп,

вчитель початкових класів ЗОШ І–ІІІ ст. № 21 м. Житомира

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СІМ'Ї І ШКОЛИ У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

На сучасному етапі, коли відбувається стрімке знецінення основних таких ідеалів та цінностей, як: добро, вірність, щирість, справедливість, взаємодопомога, співчуття – проблема морального виховання набуває дедалі більшої гостроти. Досить часто підростаюче покоління вважає вияв моральності «не модною» тенденцією, водночас наслідуючи хибні та негативні «ідеали» і цінності, які пропагують ЗМІ, серіали, мережа «Інтернет»...

Нова українська школа – це досить цікавий, пізнавальний, безпечний та приємний заклад для дитини. Для батьків ця школа – відкрита, чесна і націлена на співпрацю. НУШ – це школа, до якої радо ходять учні.

Молодший шкільний вік – це особливий період для формування істинних моральних якостей, переконань дитини. Цьому, беззаперечно, сприяють дорослі, як взірець для наслідування. Саме сім'я має величезне та неоціненне значення для формування моральної свідомості школяра. У сім'ї дитина засвоює такі загальнолюдські поняття, як: добро і зло, правда і кривда, корисне і шкідливе – тобто морально-етичні принципи, на яких ґрунтується педагогічний досвід.

Єдність сім'ї і школи відіграє важливу роль у вирішенні завдань всебічного розвитку особистості та у вихованні школяра. Значення батьківського авторитету, роль педагогічного колективу та позашкільної системи освіти є найважливішою необхідністю у освітньому процесі сучасної початкової школи.

Співпраця між усіма учасниками освітнього процесу НУШ – учителів, здобувачів освіти, адміністрацій школи та батьків – наріжний камінь, який допоможе досягти головної мети: змінити освітнє середовище, впровадити навчання для життя, підготувати дитину до самостійного життя та зробити учня компетентним. І врешті створити українську школу – відкриту, цікаву, престижну, корисну та сучасну.

Зміст освіти нині не завжди будується з урахуванням наукових досягнень та принципів гуманізму. Це веде до переосмислення ролі взаємодії школи та сім'ї в моральному вихованні учнів. Із зростанням вимог суспільства до особистості, до підвищення її моральної культури виникла потреба широких досліджень розвитку та функціонування морального виховання. Це особливо важливо, коли йдеться про молодший шкільний вік, коли закладаються основи особистості.

Один із принципів Нової української школи – партнерство, у тому числі – між школою та батьками. Батьки можуть створювати свої органи громадського самоврядування, а отже впливати на освітній та виховний процеси.

У Концепції загальної середньої освіти зазначається, що «взаємодія загальноосвітніх закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптація до умов соціального середовища здійснюється в ході спільної діяльності соціальних інститутів як ефективної співпраці на досягнення спільної мети».

На основі теоретичного аналізу праць учених-педагогів ми визначили зміст понять: «моральне виховання», «мораль», «моральні якості», «моральна свідомість», «моральна поведінка», які є складовими морального виховання. Моральне виховання особистості – це складний багатоаспектний процес, що забезпечується безперервним зростанням якісних змін особистості до рівня, який відповідає потребам сучасного суспільства.

Молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для формування моральних якостей: поглиблення власних знань про мораль та моральну поведінку, її основи; для формування моральних цінностей та стійких моральних переконань, які ставатимуть міцнішими із дорослішанням дитини; здатності школяра не лише засвоювати моральні знання та цінності, але й успішно застосовувати їх у своїй поведінці, а також вміння аналізувати свої дії та вчинки із моральної точки зору. Ці якості, насамперед, формуються через сприйняття й усвідомлення змісту впливів, що надходять від батьків, педагогів, оточуючих людей, через переробку цих впливів у зв'язку з моральним досвідом індивіда, його поглядами і ціннісними орієнтаціями.

Досвід провідних методистів щодо питання морального виховання підростаючого покоління засвідчив, що сім'я – природне і найбільш стійке формування людського суспільства, яке акумулює в собі всі найважливіші його ознаки. Сім'я завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних ідеалів. Батько і мати несуть відповідальність перед суспільством за виховання дітей, за формування морального обличчя дитини. Тому процес виховання дітей в сім'ї знаходиться в тісному зв'язку з процесом виховання та навчання підростаючого покоління в школі. Ефективними організаційно-педагогічними умовами морального виховання молодших школярів є взаємодія класного керівника з батьками, яка передбачає тісну співпрацю школи і родини, озброєння батьків знаннями та вміннями взаємодії з дітьми, підбір таких форм і методів роботи, які забезпечуватимуть безпосередній контакт, співпрацю батьків і дітей, спільні виховні справи, створення оптимальних умов для виховання учнів, розвитку їхніх знань, вмінь та навичок. Серед інших засобів активної співпраці школи з сім'єю можуть бути різноманітні спільно влаштовані заходи: відкриті уроки, Дні відкритих дверей, спільні екскурсії та поїздки тощо. Таким чином, функції школи та сім'ї в питанні морального виховання молодших школярів взаємодоповнюють одне одного, що створює сприятливі умови для організації їх взаємодії.

Нами були розроблені такі структурні компоненти моральної вихованості учнів початкових класів: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий, а також визначено їхні показники та проведено діагностику рівнів сформованості моральної вихованості учнів молодшого шкільного віку (рис.1).

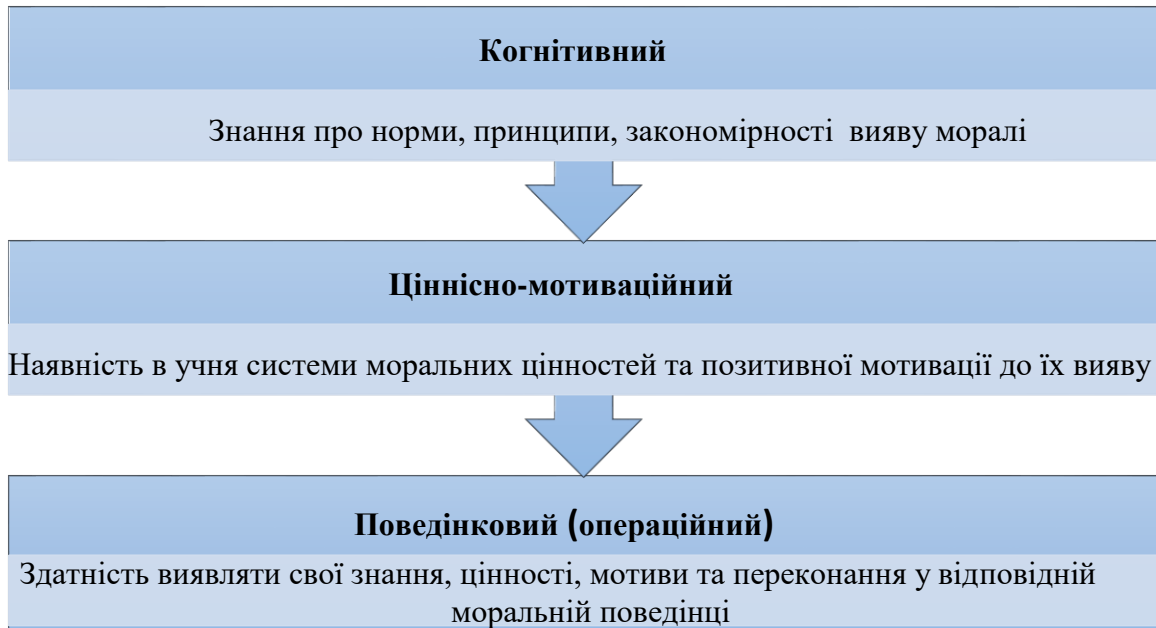

Рис. 1

Спираючись на визначені показники рівня моральної вихованості, було проведено дослідження і з'ясовано, що більшість учнів мали показники, які відповідали середнім. Також було встановлено, що причиною цього є недостатня співпраця вчителя з батьками учнів, відмінність між їхніми цілями та завданнями виховання. Це дає можливість говорити про те, що організація морального виховання молодших школярів та його ефективність зумовлена свідомою взаємодією батьків і педагогів, бажанням разом вдосконалювати та розвивати особистість кожної дитини (табл. 1).

Рівні морального розвитку дитини молодшого шкільного віку

I рівень	II рівень	III рівень
Кожна вища форма поведінки засвоюється дитиною виключно зовнішньо й об'єктивно включає в себе всі елементи вищої функції, хоча суб'єктивно для самої дитини, яка її ще не усвідомила, є природним її способом поведінки	Пов'язаний із взаємодією з іншими людьми, яка наповнює натуральну, природну форму поведінки відповідним соціальним змістом, і вона для інших раніше, ніж для самої дитини, набуває значення вищої функції	Характеризується тривалим періодом розвитку дитини, коли вона, усвідомивши будову цієї функції, починає керувати власними внутрішніми станами і емоціями та регулювати їх

Була розроблена програма «Дружна шкільна родина», метою якої було створення організаційно-педагогічних умов для взаємодії батьків і педагогів заради підвищення рівня морального виховання дітей молодшого шкільного віку. Основними завданнями програми є підвищення психолого-педагогічної культури батьків, розвиток їх активної педагогічної позиції, а також вироблення колективних рішень, єдиних цілей та вимог до морального виховання дітей. У програмі передбачили також такі ефективні форми і методи роботи, як: диспути, бесіди, «День відкритих дверей», «День добрих справ» та ін.

Під час експериментально-дослідної роботи було з'ясовано, що більшість учнів мали недостатній рівень моральної вихованості, який у обох групах (ЕГ та КГ) сягав середнього (табл. 2).

Компоненти моральної вихованості учнів початкових класів

№	Назва	Характеристика
1	<i>Когнітивний</i>	Знання дитини про мораль, моральну поведінку, про те, яка поведінка вважається «антиморальною». Школяр може навести приклади вияву моральної та негативної поведінки у своєму житті та у житті інших
2	<i>Емоційно-мотиваційний</i>	Школяр характеризується чіткими моральними орієнтаціями (моральними цінностями) у своєму житті, які співвідносяться із загальносуспільними; має позитивне ставлення до моральних цінностей. Мотивація до вияву моральних принципів, норм та цінностей має внутрішній позитивний і стійкий характер
3	<i>Поведінковий (операційно-діяльнісний)</i>	Учень виявляє стійкість моральної поведінки у своєму житті та діяльності

Рівні розвитку моральної вихованості учнів початкових класів

Назва рівня	Характеристика
Високий	<p>Учень має повні чіткі знання та уявлення про моральні норми, принципи, якості морального спрямування та володіє вичерпною інформацією щодо вміння застосовувати ці характеристики у своєму житті та відносно інших.</p> <p>Дитина виявляє стійкі позитивні реакції щодо вияву моральних цінностей у своєму житті, які також співвідносить із загальносуспільними. Мотиви вияву моральної поведінки внутрішні (позитивні)</p>
Середній	<p>Школяр має поверхові, у деяких випадках неусвідомлені знання про мораль, моральні норми, принципи, чесноти, а також про ті моральні якості, цінності та установки, які мають негативне спрямування.</p> <p>Дитина ситуативно виявляє зацікавленість щодо вияву моральних цінностей у своєму житті та не завжди позитивну мотивацію щодо того, щоб виявляти моральні якості (діють, бо так кажуть дорослі).</p> <p>Дитина не завжди може діяти правильно у тих ситуаціях, які передбачають певний вибір, у деяких випадках уникає участі у них</p>
Низький	<p>Учень характеризується досить низьким та поверховим рівнем знань про мораль: норми, цінності, якості та моральну поведінку.</p> <p>Дитина має байдуже і часто негативне ставлення до вияву моральності у власних діях та вчинках.</p> <p>Школяр майже не виявляє себе позитивно та правильно у ситуаціях, які передбачають моральні дії та вчинки</p>

Таблиця 4

Рівні сформованості морального виховання учнів молодших класів

Критерії	Високий		Середній		Низький	
	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група	Контрольна група
Інформаційно-пізнавальний	15	10	50	60	35	30

Ціннісно-мотиваційний	15	15	55	55	30	30
Поведінковий	10	-	60	60	30	40
Середні результати	13	8	55	58	32	33

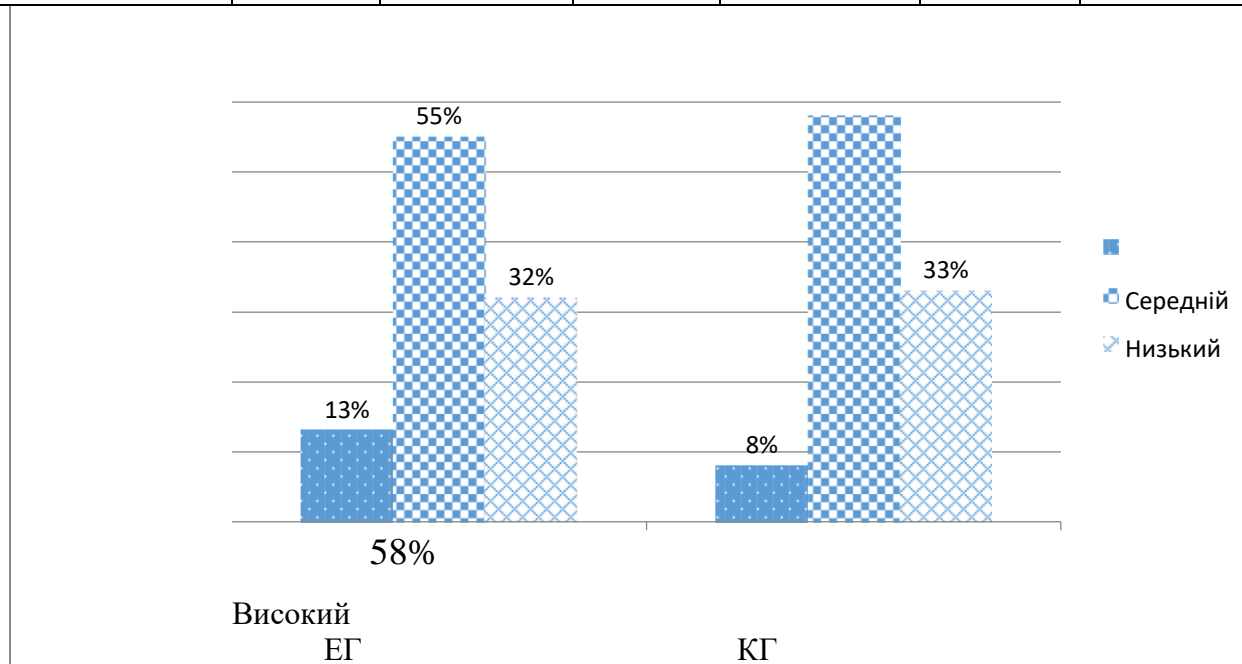

Рис. 2. Показники рівня сформованості моральності учнів ЕГ та КГ

Як бачимо із результатів, більшість учнів характеризуються середніми показниками морального виховання (ЕГ – 55 %, КГ – 58%). Це свідчить про те, що такі учні мають недостатні та не досить усвідомлені знання про моральні норми, принципи, цінності та особливості їх вияву у своєму житті та діяльності. Такі діти не мають стійкого та усвідомленого інтересу до вияву моральності у своїй поведінці, проте їх ставлення до моральних цінностей має здебільшого позитивний характер. Мотивація, яка характеризує вияв моральності дітьми, має зовнішнє спрямування (на прохання дорослих, на вимогу, через страх покарання та ін.). Такі школярі не завжди у активний спосіб можуть виявити свої знання та переконання морального характеру у відповідній поведінці, часто уникають її.

Для дітей з низьким рівнем (ЕГ – 32% , КГ – 33%) були притаманні дуже поверхові знання та уявлення про мораль. Такі діти не обґрунтовували свого вибору, адже не мали для цього належного морального досвіду. Школярі характеризувалися відсутністю інтересу та негативним ставленням до вияву моральності у своїх діях і вчинках. Мотиви діяльності – суто зовнішні та негативні (через примус або прохання інших).

З огляду на це, є доцільним експериментальне вивчення організаційно-педагогічних умов морального виховання молодших школярів у взаємодії школи і сім'ї.

Також було встановлено, що причиною такої поведінки є недостатня співпраця вчителя з батьками учнів, відмінність між їхніми цілями та завданнями

виховання. Це говорить про те, що організація морального виховання молодших школярів та його ефективність зумовлена свідомою взаємодією батьків і педагогів, бажанням разом вдосконалювати та розвивати особистість кожної дитини.

Опитування педагогів засвідчило, що у процесі морального виховання у молодших класах особливе значення мають уроки читання як класного, так і позакласного. Також уроки природознавства, де вчитель не тільки знайомить дітей з явищами природи, різновидами тварин, рослин, а й виховує ощадливе ставлення та любов до навколишнього середовища. Педагог систематично проводить етичні бесіди з дітьми, враховуючи їхні вікові особливості, та знаходить індивідуальний підхід до кожного.

Анкетування батьків показало, що вони приділяють недостатньо часу моральному вихованню дітей: не завжди є позитивним прикладом для них; не мають чітких уявлень про засоби та шляхи морального виховання; частіше за все не переймаються цим питанням. Тому, на наш погляд, більшість учнів характеризувалися середнім рівнем моральної вихованості, хоча і зустрічалися низькі результати.

Оскільки дослідження виявило недостатність рівня сформованості моральної вихованості учнів, ми розробили авторську програму «Дружна шкільна родина», яка передбачала співпрацю батьків учнів навчального закладу та здійснювалася у формі батьківських зборів, Дня відкритих дверей, різноманітних виховних позакласних заходів із застосуванням бесід, ситуацій успіху, ситуацій морального вибору, ігор, конкурсів та ін. Всі заняття програми були спрямовані на формування інтересу та позитивної мотивації учнів та батьків до спільної співпраці, надання позитивного прикладу дорослих дітям, формування успішної взаємодії та співпраці між учасниками (табл. 5).

Таблиця 5

Зміст реалізації програми «Дружна шкільна родина»

№ з/п	Назва заходу	Зміст
1	«Школа педагогічних знань»	Організувати роботу психолого-педагогічної консультативної служби для батьків, яка буде надавати допомогу з будь-яких проблем у вихованні дитини, допоможе озброїти батьків основами педагогічної культури, познайомити з актуальними питаннями виховання дітей
2	«День відкритих дверей»	Запрошення батьків на уроки, які дадуть змогу побачити роботу вчителя, поспостерігати за діяльністю дітей під час занять, привернути увагу батьків до проблем виховання

3	Батьківські збори на тему «Як не запізнитися із вихованням чуйності, доброти, розуміння дитини?»	Перед зборами, приблизно за тиждень чи 2, класний керівник має повідомити тему та запропонувати літературу, де батьки зможуть детальніше ознайомитися зі змістом запропонованої тематики. На зборах учитель повинен наголосити на важливості морального виховання. Разом вони мають дійти думки, що для його ефективності необхідна співпраця, єдність цілей і завдань у вихованні дітей
4	Позакласний захід «Успіх – у єдності!»	Даний захід, який організовує вчитель, має проходити у вигляді змагань, учасниками є діти та батьки. Мета – зблизити дітей з батьками, навчити учнів працювати у команді, підтримувати учасників та допомагати їм
5	Позакласний захід «День добрих справ»	У цей день учитель, батьки та діти мають разом виконувати заздалегідь продумані справи (висадження квітів, прибирання території, покращення стану підручників тощо), які сприятимуть формуванню у дітей певних моральних якостей (доброта, справедливість, щирість, старанність, доброзичливість, працьовитість, самостійність тощо)
6	Підсумкова бесіда з батьками	Учитель з батьками підводять підсумки пройденої роботи і визначають план подальшої співпраці

Аналіз свідчить, що завдяки тісній співпраці школи з батьками учнів встановлюються довірливі стосунки між вчителями і дітьми, що сприяє створенню позитивного психологічного мікроклімату у шкільному колективі. Більш того, зростає активність батьків у громадському житті закладу.

Інтеграція зусиль сім'ї і педагогічного колективу залишається головним завданням їхньої спільної діяльності.